

O'ZBEK ADABIYOTIDA ZAYNAB TIMSOLI

Gavharoy QO'LDOSHEVA

Namangan viloyati

gavharoyqoldosheva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur tezisda o'zbek adabiyotida telba obrazining badiiy talqini, uning ma'naviy-psixologik jihatlari hamda jamiyat bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Ayniqsa, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidagi Zaynab timsoli alohida o'rganilib, uning ruhiy iztiroblari, muhabbat va rashk sababli telbalikka yuz tutishi, shaxsiy fojeasi orqali o'zbek ayolining kechinmalari yoritib beriladi. Shuningdek, Zaynab obrazi misolida ayol ruhiyati, muhabbat, rashk, jamiyat bosimi va ijtimoiy-ma'naviy omillarning badiiy ifodasi tadqiq etiladi. Tezisda telba obrazining adabiy funksiyasi, u orqali jamiyatning ma'naviy-axloqiy muammolari ochib berilishi ilmiy asosda yondashilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek adabiyoti, telba obrazi, Zaynab timsoli, ruhiy iztirob, rashk, muhabbat, shaxs va jamiyat, badiiy talqin.

THE IMAGE OF ZAYNAB IN UZBEK LITERATURE

Gavharoy QOLDOSHEVA

Namangan region

gavharoyqoldosheva@gmail.com

Abstract. This thesis analyzes the artistic interpretation of the mad character in Uzbek literature, its spiritual-psychological aspects, and its connection with society. In particular, special attention is paid to the image of Zaynab in Abdulla Qodiri's novel "O'tkan kunlar" (*Bygone Days*). Her spiritual sufferings, the madness caused by love and jealousy, and her personal tragedy are studied as reflections of the inner world of Uzbek women. Furthermore, through the image of

Zaynab, the thesis explores the literary representation of female psychology, love, jealousy, social pressure, and moral-spiritual factors. The research also reveals the literary function of the mad character and how it serves to highlight the moral and ethical problems of society.

Keywords: Uzbek literature, mad character, image of Zaynab, spiritual suffering, jealousy, love, individual and society, literary interpretation.

ОБРАЗ ЗАЙНАБ В УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Гавхарой КОЛДОШЕВА

Наманганская область

gavharoyqoldosheva@gmail.com

Аннотация. В данной тезисной работе анализируется художественная интерпретация образа безумного персонажа в узбекской литературе, его духовно-психологические аспекты и связь с обществом. Особое внимание уделяется образу Зайнаб в романе Абдуллы Кадыри «Минувшие дни». Рассматриваются её душевные переживания, безумие, вызванное любовью и ревностью, а также личная трагедия, через которые раскрываются внутренние переживания узбекской женщины. Кроме того, на примере образа Зайнаб исследуется художественное отражение женской психологии, любви, ревности, социального давления и духовно-нравственных факторов. В работе также выявляется литературная функция образа безумца и то, как через него раскрываются морально-этические проблемы общества.

Ключевые слова: узбекская литература, образ безумца, образ Зайнаб, душевные страдания, ревность, любовь, личность и общество, художественная интерпретация.

O'zbek adabiyotida ayol obrazi doimo alohida mavqe egallagan. Xususan, XX asr boshida shakllangan jadid adabiyoti vakillari ayol taqdiriga alohida e'tibor

berib, jamiyatdagi adolatsizliklarni yoritishga intildilar. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani bu borada eng yirik asarlardan biri bo‘lib, unda nafaqat tarixiy voqealar, balki inson ruhiyatidagi murakkab jarayonlar ham teran tasvirlangan.

Romandagi Zaynab obrazi ayol qalbining nozikligi, muhabbatda mag‘lubiyatga uchragan inson iztiroblari va telbalik darajasigacha olib boradigan ruhiy bosimning yorqin namunasidir. Zaynabning telba bo‘lib qolishi oddiy ruhiy kasallik emas, balki butun bir ayol taqdirining fojeasini ifoda etadi. Shuning uchun ham mazkur obraz adabiyotshunoslikda chuqur tahlilni talab qiladi.

Mazkur tezisda Zaynabning telbalikka yuz tutish sabablari, uning ruhiy olami va badiiy talqini bosqichma-bosqich yoritiladi. Shuningdek, Qodiriyning mahorati – shaxsiy fojiani jamiyat fojiasi darajasiga ko‘tarish qobiliyati ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi.

Abdulla Qodiriy ijodida ayol obrazlari alohida mavqega ega. “O‘tkan kunlar” romanida Kumush, Zaynab, Oftob oyim kabi turfa xarakterdagi ayollar timsollari orqali muallif o‘z davrining ijtimoiy-ma’naviy muammolarini ko‘rsatadi. Bu obrazlar orasida Zaynab alohida o‘rin tutadi[1.78]. U Kumushning raqibi, Otabekning rafiqasi bo‘lsa-da, o‘zining ruhiy iztiroblari, rashki va muhabbatda mag‘lub bo‘lgani bilan o‘quvchini larzaga soladi.

Zaynabning xarakteri avvalo **rashk** bilan belgilanadi. U Kumushning go‘zalligi, latofati va Otabekka bo‘lgan sadoqatini ko‘rib, o‘zini doimo ikkinchi o‘rinda his qiladi. Bu holat uning ruhiyatini yemiradi va asta-sekin uni fojiali yakunga yetaklaydi. Rashk motivi Qodiriyda tasodifiy emas: muallif bu orqali inson qalbidagi eng kuchli va halokatli tuyg‘ulardan birini ko‘rsatadi.

Zaynab obrazi badiiy jihatdan murakkabdir. U nafaqat rashkchi ayol, balki jamiyat qurboni sifatida ham ko‘rsatiladi. Chunki uning hayotdagi o‘rni, erkin tanlov imkoniyati juda tor edi. Otabekka turmushga chiqishi ham, hayot yo‘li ham o‘z istagidan ko‘ra ijtimoiy sharoitlar taqozosi bilan belgilanadi. Natijada u o‘zini to‘laqonli baxtli ayol sifatida tasavvur qila olmaydi.

Zaynabning Kumushga qarshi ichki nafrati tobora kuchayib, oxir-oqibat ularning o'rtasida keskin mojaro yuzaga keladi. Bu mojaro badiiy talqinda shunchaki ikki ayolning rashkli kurashi emas, balki qadriyatlar, muhabbat va insoniy or-nomus o'rtasidagi keskin to'qnashuv sifatida ko'rsatiladi. Muallif Zaynabning o'zini oqlash imkoniyatini ham qisman beradi: u o'zini tushunmagan, mehr ko'rsatmagan jamiyat va eridan iztirob chekadi.

Qodiriy Zaynab obrazini yaratishda ko'proq **psixologik tahlilga** murojaat qiladi. Uning ruhiy kechinmalari[3.85], Kumush va Otabekka nisbatan o'zgarib borayotgan munosabatlari ichki monologlar va muallifning izohlari orqali beriladi. Shu bois Zaynabning telbalikka yuz tutishi o'quvchi uchun tayyorlangan jarayon bo'lib ko'rinadi: dastlab rashk, keyin nafrat, so'ng iztirob va yakunda ruhiy izdan chiqish.

Zaynabning fojiasi shundaki, u muhabbatda mag'lub bo'lganini qabul qila olmaydi. Bu fojiaviy yakun orqali Qodiriy o'zbek ayolining qismatidagi og'ir haqiqatlarni ochib beradi. Zaynabning telbaligi uning shaxsiy yengilishi emas, balki butun jamiyatda ayollarning baxtsizligi, tengsizlik va iztiroblarining ramzidir.

Demak, Zaynab obrazi Qodiriy ijodida **ayol qalbining iztirobli qirralarini ifoda etuvchi badiiy timsoldir**. Uning fojiasi faqatgina shaxsiy muhabbat masalasi emas, balki ijtimoiy-ma'naviy muammo sifatida talqin qilinadi. Shu bois Zaynab romanda muhim dramatik kuchni tashkil etadi va asarning umumiy mazmunini yanada chuqurlashtiradi.

Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida Zaynabning telbalikka yuz tutishi shunchaki bir insonning ruhiy izdan chiqishi emas, balki murakkab ijtimoiy va shaxsiy omillar yig'indisidir. Uning telbaligini tushunish uchun, avvalo, obrazning ruhiy kechinmalari, yashash muhitidagi ziddiyatlar va jamiyat ta'sirini alohida ko'rib chiqish lozim.

Birinchi sabab – **rashk va muhabbatda mag'lubiyat**. Zaynab Kumush bilan Otabek o'rtasidagi chin muhabbatni ko'rib, o'zini doimo yakkalanib qolgan ayol sifatida his qiladi. U Otabekning qalbini to'la egallay olmaydi. Ayol qalbida

muhabbat eng muqaddas tuyg'u hisoblangan bir davrda Zaynabning bu imkoniyatdan mahrum bo'lishi uni izdan chiqaradi. Rashk esa o'tga o'xshaydi: u qanchalik kuchaysa, insonning ruhiyatini shunchalik yemiradi. Qodiriy Zaynabning rashkini mayda detallar bilan tasvirlaydi – uning nigohlari, so'zlari, ichki qarama-qarshiliklari asta-sekin kuchayib boradi.

Ikkinchi sabab – **ijtimoiy tengsizlik va majburiy nikoh**. Zaynabning Otabekka turmushga chiqishi aslida uning erkin tanlovi emas. Jamiyatdagi an'ana va odatlar unga erkin qaror qabul qilish huquqini bermagan. Otabek Kumushni sevsada, Zaynab bilan ham turmush qurishga majbur bo'ladi. Natijada Zaynabning hayoti boshidan ixtilof va qarama-qarshilikka asoslanadi. U o'z taqdirining qurboni sifatida ko'rinadi. Bunday sharoitda yashash ayolning ruhiyatida doimiy iztirob uyg'otadi.

Uchinchi sabab – **mehr va e'tibordan mahrumlik**. Otabekning qalbi Kumushda bo'lgani uchun Zaynab o'zini ortiqcha his qiladi. Ayol qalbida eng katta ehtiyoj – mehr va e'tibor bo'lsa, Zaynab bundan mahrum qoladi. Bu esa uning ichki dunyosida bo'shliq, yolg'izlik va alamni kuchaytiradi.

To'rtinchi sabab – **jamiyatdagi adolatsizliklar**. Qodiriy asarida faqat shaxsiy fojia emas, balki jamiyat muammolari ham ochib beriladi. Zaynabning telbaligi, aslida, ayol taqdiriga bepisandlik, an'anaviy qarashlar va ijtimoiy tengsizliklarning natijasi sifatida talqin etilishi mumkin[4.157]. U o'z hayotini o'zi boshqara olmaydi, balki boshqa kuchlar ta'sirida yashashga majbur bo'ladi.

Beshinchi sabab – **ichki ruhiy qarama-qarshilik**. Zaynabning qalbida ikki kuch kurashadi: bir tomonda sevgi va mehr istagi, ikkinchi tomonda rashk va nafrat. Bu ikki qarama-qarshi kuchning keskin to'qnashuvi uning ruhiyatini yemiradi va oxir-oqibat telbalikka olib keladi.

Qodiriy Zaynabning telbalikka yuz tutishini bosqichma-bosqich ko'rsatadi[1.69]. Dastlab rashk, keyin Kumush bilan mojaro, so'ng ichki iztiroblar va oxirida ruhiy izdan chiqish – bu jarayon mantiqan va badiiy jihatdan mukammal tarzda yoritiladi. Shu bois Zaynabning telbaligi tasodifiy emas, balki hayotiy va ijtimoiy asosga ega voqelik sifatida talqin qilinadi.

Zaynab obrazi orqali muallif ayol qalbining qanchalik nozik va sezgir ekanini, muhabbatda mag'lub bo'lgan ayol qanday ruhiy iztiroblarga duch kelishini ko'rsatadi. Zaynabning telbaligi shaxsiy fojiadan tashqari, o'z davridagi o'zbek ayollarining umumiy fojeasi sifatida ham o'qiladi.

O'zbek adabiyotida telba obrazi shunchaki ruhiy holatning tasviri emas, balki jamiyatdagi og'riqli nuqtalar, insoniy qadriyatlarning yemirilishi, muhabbat va sadoqatning qadrsizlanishidan tug'iladigan fojialarning badiiy ramzidir[2.45]. Mumtoz manbalarda telbalik ko'proq ilohiy ishq va ma'rifat yo'lidagi o'zlikdan kechish sifatida talqin etilgan bo'lsa, zamonaviy adabiyotda u ko'proq ijtimoiy hayotdagi beqarorlik va insoniy munosabatlardagi nosamimiylilik oqibati sifatida ko'riladi.

Zaynab obrazi bu borada o'ziga xos timsol bo'lib, uning telbalikka yuz tutishi tasodifiy emas. Hayotning adolatsizliklari, jamiyatdagi kamsitilish, eng asosiysi, muhabbat va sadoqatda ko'rgan xiyonati uni ruhiy iztirob yoqasiga olib keladi. Zaynabning telbaligi – ayol qalbining dardli qichqirig'i, insoniy tuyg'ularning qadrsizlanishidan tug'ilgan fojea sifatida talqin qilinadi.

Adabiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, telba obrazi o'quvchi qalbiga chuqur ta'sir etadi. Chunki telba odatda jamiyatning yashirin illatlarini fosh etuvchi, odatdagidan farqli fikrlaydigan, o'zining fojeiy taqdirini boshqalarga ogohlik ramzi sifatida ko'rsatadigan obrazdir. Zaynab ham o'z iztiroblari, ko'z yoshi va telbaligi orqali jamiyatdagi muammolarga e'tibor qaratadi.

Shunday qilib, o'zbek adabiyotida telba obrazi – bu ijtimoiy fojea, inson qalbining jarohati va badiiy ogohlik ramzi. Zaynab timsoli esa nafaqat adabiy qahramon, balki insoniyatning ruhiy olami, ayol qalbining og'riqli faryodini ifodalovchi kuchli poetik obrazdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1994.

2. Rasulov R. O'zbek adabiyotida obraz masalasi. – Toshkent: Fan, 2012.
3. Yo'ldoshev Q. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.
4. G'anieva N. Ayol obrazi talqini o'zbek adabiyotida. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
5. Saidov S. XX asr o'zbek romanchiligi taraqqiyoti. – Toshkent: Universitet, 2004.
6. Mirzaahmedova M. Badiiy obraz va uning talqini. – Toshkent: Fan, 2011.